

**НАРАХ LEGOMENA В КОРПУСА „ЗА СЕРАФИМИТЕ“
ОТ КНИГА „МАРГАРИТ“ НА СВ. ЙОАН ЗЛАТОУСТ
В ПРЕВОД НА ДИОНИСИЙ ДИВНИ**

Ас. д-р Теодора Г. Илиева

(Тракийски университет, Стара Загора, България)

**HAPAX LEGOMENA IN JOHN CHRYSOSTOM'S WORK
"OF THE SERAPHIM" FROM THE MARGARIT
COLLECTANEA, TRANSLATED BY DIONISII DIVNI**

Assist. Prof. Dr. Teodora G. Ilieva

(Trakia University, Stara Zagora, Bulgaria)

Abstract: Object of the present research are hapax legomena in the Middle Bulgarian translation of John Chrysostom's work *Of the Seraphims*. The analyzed lexemes are the smallest lexical segment in this manuscript and they are a specific parameter/indication of the Dionisii Divni's idiosyncrasy. Hapax legomena have been compared with more than 60 Old and Middle Bulgarian texts originated in the XII–XVIII century. It examines problems associated with semantics, word formative and morphemic structure and diffusion of these lexemes in the Modern Bulgarian language.

Keywords: hapax legomenon, poetic language, composite neologisms, derivational synonyms, distribution in the Modern Bulgarian language.

Обект на настоящото изследване е хомилетичният свитък от шест слова с общо название *За серафимите* (нататък Срф). Проучването се провежда по най-ранния български препис F.I.197, РНБ, л. 130–168 (СРБП 2009, 113–118)¹ на славянския превод на книга *Маргарит* от третата четвърт на XIV в., дело на книжовника йеромонах Дионисий Дивни.

В шестте слова *За серафимите* е установено наличието на 2519 пълнозначни лексеми, в които не са включени антропонимите, топонимите и производните от тях.

¹ Дигиталните кадри от хомилетичния свитък *За серафимите* ми бяха предоставени от проф. д-р М. Спасова.

284 (11,3%) са лексемите, които не се срещат в *стбрк*, но са представени с по 5 или с по-малко от 5 употреби в прегледаните лексикографски справочници и индекси, 98 (около 4%) са редките думи – регистрирани с по-малко от 5 употреби, а 56 (2,2%) са лексемите, които (поне засега) не се откриват другаде, т. е. може да се приемат за *hарах legomena*.

Предмет на анализ в това научно съобщение е минималният по обем лексикален пласт – хапаксите с 1 употреба. Той е сред най-ярките „оцветители“ на почерка на кефаларевския преводач, специфичен параметър за идиолекта му и текстологически маркер – ключов при разчитане на *фоновата картина*.

Научният интерес към лексемите с една употреба в кн. *Маргарит* и конкретно в *Срф* се дължи на няколко фактора:

- известно е името на преводача – йером. Дионисий Дивни и това е първият проучван негов текст, един от малкото преводи от XIV век, за които са известни времето и мястото на превеждане, създадени под влиянието на атонската книжовна практика, предвестници на Евтимиевата духовно-езикова традиция;
- езиковедските изследвания върху кн. *Маргарит* са все още частични и не обхващат цялостно всички проблеми, липсва цялостен лингвистичен анализ на корпуса от шест *Слова*;
- преводът е извършен през среднобългарския период от историческия развой на българския език и затова изследваните лексикални единици в *Срф* се сравняват както със старобългарския книжовен език, така и с авторски и преводни текстове от XIV в. и с техни по-късни преписи: това позволява да се проследи в диахрония изследваната група лексеми и да се посочат синхронните на *Срф* паметници, в които лексемите фигурират.

Определянето на дадена лексема като *hарах legomenon* е твърде относително, затова групата *hарах legomena* е динамична и неустойчива. Липсва Исторически речник на българския език, много от текстовете нямат изработени лексикални списъци или речник-индекси. Много вероятно е някоя лексема, считана за *hарах legomenon*, да бъде регистрирана в друг/други текстове и да отпадне квалифицирането ѝ като дума с една употреба или с употреба само в един паметник.

С цялата условност на това понятие, за *hарах legomenon* се възприема лексикална единица, която не се регистрира в речниковия фонд на *стбрк*, в известните лексикални справочници и в лексикалните индекси на славянски текстове, включително лични архиви, доклади, дисертационни трудове².

² За сравнение са привлечени широк кръг от индекси на паметници от XI–XV век, които могат да се групират по следния начин: **1. Преславски паметници по късни преписи** – Шестоднев на Йоан Екзарх = ЙоЕБ (Aitzetmüller 1958–1975), Богословие на Йоан Екзарх = ЙоЕБ (Sadnik 1967–1983), индекс на терминологичната лексика в De fide orthodoxa на Йоан Екзарх = ЙоЕБ (Илиева 2013), Беседа против богомилите на презвитер Козма = ПрКзм (Давидов 1976), Симеонов сборник по Светославовия

препис от 1073 г. = Изб1073 (**Симеонов сборник 2**), Второ слово против арианите на св. Атанасий Александрийски = САА2 (**Пенкова 2015**), Слова на Петър Черноризец = ПЧ (**Павлова 1994**), Пандектите на Антиох = ПАнт (**Върбанова 2011**), глаголните словоформи в първия старобългарски превод на Огласителните слова на св. Кирил Йерусалимски = СКЙ (**Николов 2005**, 49–263); **2. Охридски паметници**: съчинения на св. Климент Охридски = КлОхр (**Христова 1994**), Изборник от 1076 г. = Изб1076 (**Мушинская, Мишина, Гольщенко 2009**); **3. Други средновековни паметници – лични архиви, електронни публикации и речници-индекси на среднобългарски сводове**: Хрониката на Георги Синкел = ХрГС (**Тотоманова 2008**), Германов сборник = Герм (**Мирчева 2006**), Ягичев Златоуст = ЯЗл (**Димитрова 2011**), Слово на вси светии от Филотей Кокин = ФилК (проф. д-р М. Спасова – архив), Славянска версия на Княжи изборник = КнИЗб (**Федер 2008**), Въпроси и отговори на авва Анастасий = ААт (**Федер 2011**), Диалозите на Псевдо-Кесарий = ДПК (**Милтенов 2006**, 535–569), Пандектите на Никон Черногорец = ПНЧ (**Pavlova, Bogdanova 2000**), Публично и канонично-правна лексика в българското средновековно пространство (**Биялски 2011**, 34–152), Служба на цар Петър по Драгановия миней = ДрМ (**Шаламанов 1995**, 305–307), славянски преписи на пространното житие на св. Константин-Кирил Философ = ККФ (**Иванова 2013**), Диоптра на Филип Монотроп = ДиоптрФ (http://histdict.uni-sofia.bg/textcorpus/show/doc_160), Станиславов (Лесновски пролог) от 1330 година = СтанПр (**Павлова, Желязкова 1999**), Борилков синодик по Палаузовия препис от края на XIV в. = БСин (**Божилков, Тотоманова, Биялски 2010**), Хроника на Константин Манасий = МХр (**Среднеболгарский перевод 1988**), Книга на дванадесетте пророци с тълкувания = 12Пр (**Златанова 1998**), Троянска притча = ТрПр (http://histdict.uni-sofia.bg/textcorpus/show/doc_165), Житие на св. Антоний Велики = ЖАВ (http://histdict.uni-sofia.bg/textcorpus/show/doc_55), Старобългарско-гръцки словоуказател към книгата на пророк Йезекиил = Йез (**Илиева 2013**), Византийски юридически сборник Синтагма от 14 титула без тълкувания = Синт14 (**Maksimovic, Burgmann 2010**), История на юдейската война от Йосиф Флавий = ЙоФл (**Пичхадзе, Макеева, Баранкова, Уткин 2004**), Послание на патриарх Фотий до цар Борис-Михаил = ПФот (**Славова 2013**), тълкувания на Песен на песните в Рилския ръкопис 2/24 = ППТълк (**Димитрова 2012**), Житие на Андрей Юродиви = ЖАЮ (**Молдован 2010**, 676–759), Норовская псалтирь = НорПс (**Чешко, Бунина, Дыбо, Князевская, Науменко 1989**), Слова за Св. Богородица от Й. Дамаскин в славянски сборници от XIV в. = ЙоДБгрц (дисертация **Данова 2014**), Thekara = Thek (дисертация **Ivanova-Sullivan 2005**), Софийски пролог от XII–XIII в. (РНБ, Соф. № 1324) с разночетения по други пролози = СофПр (**Крысько, Прокопенко, Желязкова и др. 2011**), Ильина книга = ИлКн (**Крысько 2005**, 664–876); **4. Предевтимиеви творби, светогорски текстове и някои от съчиненията на търновското книжовно средище**: Лексиката на Берлинския сборник = БСб (**Миклас, Тасева, Йовчева 2006**, 410–423), среднобългарски превод на 16-те слова на Григорий Богослов = ГрБсрднб (**Спасова 1999; Спасова 2008**), търновска редакция на Стишния пролог = СтПр (**Петков, Спасова 1–12 т. 2008–2013**), Триодните синаксари в превод на Закхей Философ = ТрС (**Тасева 2010**), Слова на авва Доротей = АД (**Димитров 2010**), *срднб* превод на словата Против аномеите от св. Йоан Златоуст = СПрА, ЗН (**Димитров 2013–2015**), съчинения на патриарх Евтимий = ПЕвт (**Калужняцки 1901, Кенанов изд. 2011**),

С еднократна употреба в *Срф* са регистрирани 56 лексикални единици, като преобладаващи са еднокоренните производни, двукоренните са 17. Представени са в кратки речникови статии по азбучен ред.

вездѣльнѣ нареч. (2) *παρέργως* ‘повърхностно, лекомислено, безпочвено, необосновано’

пѣрѣчскаа во оѹста... ннѹтѹже оѹво рекжѹтъ вездѣльнѣ (παρέργως) да оѹво ниже мы вездѣльнѣ послоушанїемъ (132а).

В СтПр и у ПЕвт се използва словообразователният синоним **вездѣльно**, а в МХр и МихХом е констатиран адективът **вездѣльнѣ**. С аналогична семантика е регистриран в РКнСтСр (**Даничиѣ 1863**, 33). В СБКЕ³ префигираното прилагателно е известно само със значение ‘който не работи, незаеа с работа’ (РБЕ 1977: 583).

В *стбрк* *παρέργων* се предава с **овндѣтн** и **подѣлиѣ** (**СтБР2 2009**, 12, 264), а у Микл *παρέργων* превежда **вездѣлиѣ**, докато останалите деривати от словообразователната верига са корелати обикновено на α -privativum.

вездѣльностѣнѣ нареч. (1) *ἀόκνος* ‘неуморно, без одих, решително, усърдно’
Много зрѣ тѣщанїе показоуѹщїж вѣ въ дѣло прнвестн їаже прѣкѣе налн рѣнаа-сего радн оѹво н мы вездѣльностїнѣ (ἀόκνος) їаже оѹчнтельства вѣмѣтаѣемъ сѣмена (134б).

Лексикалният вариант на наречието – **вездѣльностѣно**, е регистриран в АХУ II 1682 г. (СРЯ). От същата словообразователна верига се срещат прилагателните **вездѣльностѣнѣ** в Импер. Йоан (Микл) и **вездѣльнѣный** в ПАНТ.

вездѣльнѣ нареч. (1) *ἀβουλήτος* ‘неразумно, безсмислено’
їако аще оѹво ѿ законопрѣстѣпнѣнїнхъ вѣдѣтъ. н нїже вездѣльнѣ (ἀβουλήτως) н бесчннѣ носнмынхъ. нашее бесчннїе н ненаказанїе таковоѣ плодносно їсть (140а).

Наречията на -ѣ са по-рядко срещани от тези със завършек -о в предевтимиевите текстове, но през Късното средновековие те се отличават с висока фреквентност (ПЕвт, ГрЦ, ППТгълк) и са присъщи на риторичния стил (**Харалампиев 1990**, 95–99). В *Срф* наречията с префикс **вез-** са корелати на α -privativum.

Похвално слово за Евтимий от Григорий Цамблак = ГрЦ (**Русев, Гълѣбов, Давидов, Данчев 1971**), Житие на Стефан Дечански от Григорий Цамблак = ГрЦ (**Давидов, Данчев, Дончева-Панайотова, Ковачева, Ганчева 1983**), Словник на глаголните форми в съчиненията на Цамблак = ГрЦ (**Белова, автореферат 2010**), Мъчение на св. Йоан Нови Сучавски от Гр. Цамблак = ГрЦ (1971), Паренесис на Ефрем Сирий = ЕфрС (**Bojkovski, Aitzetmüller 1990**), търновски превод на Лествицата = Леств. търн (**Василева 2002**, 43–110), Книга Йов по Владиславовия препис = Йов (**Христова-Шомова 2006**), Разяснено изложение (Сказание) за буквите на Константин Костенечки = КК (**Кувев, Петков 1986**, 80–224), триодна част на Патриаршеския Хомиляр 2 по Зогр. 134 = УЕ2 (http://histdict.uni-sofia.bg/textcorpus/show/doc_56).

³ Прилагателното не е фиксирано в речника на Н. Геров.

вогазньство, -а *ср.* (1) ἀγωνία ‘страх’
 сѣрафїмь... несытно ѣже къ знѣнтелю блгоговѣнїе показовати тѣщѣтѣ сѣ. њ
 много воазньство (τὴν ἀγωνίαν) · њ ѡбразомь · њ гласомь · њ зрѣнїемь · (138а).

Дублетната форма вогазнѣ е добре позната в *стбрк* (СС), глаголт вогази в ПАНт, вогазнѣно – в Сбор.ХV в., вогазнѣный – ЙоЕБ и Втз 19.19, вогазливыи (Бончев 2002, 60). В съвременния български лексеми *боязън*, *боязлив*, *боя се* имат широка употреба.

воиньствоководѣцъ, -а *м.* (1) τύραννος ‘предводител на войска, военачалник’
 колнцн воиньствоководѣцн (τύραννοι) снлнн · толнко ратовашж њ ѣще ѡнѣжжж ·
 нж не њскоренншж (145а).

Това сложно същ. липсва в *стбрк*. В Приписка X–XV век се използва вариантът воиньствоководѣцъ (Билярски 2011, 50), а глаголт воиньствовати е известен от ЕфрКрмч, НовгКрмч 1280 г., Леств търн, КнИЗб, СКЙ, СтанПр. Лексикалният синоним воиньначалникъ е регистриран в Мин. септ. 1096 г.

възаконенѣ, -ѣи *прил-прич.* (1) ἐνθεσμος ‘узаконен, регулиран чрез нравствен или граждански закон’

Сїе бракъ њ наслѣженїе възаконено ѣсть (ἐνθεσμος), ꙗко да ннчѣтоже ѡ снхъ њматъ мѣжж · сїго радн помощннцѣ ѣмоу дана въ ѣ жѣна, ꙗко да неѣствовѣщѣе сѣ оуѣталѣетѣ ѣство (154б).

Прилагателното не е фиксирано в индекси на средновековни текстове, но изходният глагол възаконити е разпространен в СинЕвх, КлОхр, ПФот, ПанСинХI, КнИЗб, Прип. Девербативът възаконенїе – в СтПр, а възакони сѣ – в Сб1076.

възнействовѣствовати сѣ, -воуѣж сѣ, -воуѣшн сѣ *несв.* (1) μανίαω ‘върша безумия, буйствам, изпадам в ярост, обезумявам’

їсрлѣ · њже ѡ мѡуїсеѣ народовѣдѣствоуѣемь, вънегда въ њноплѣменнѣныхъ въннде землѣ · њ ѣже къ ннмь съвъкоупн врань · како нѣцїн ѡ него възнействовнше сѣ (μανέντες) на тѣхъ жѣны, всенароднын ѡнъ сѣбчъ њ пагоуѣж сѣдѣлашж (140б).

Преводът не отразява морфемната структура на гръцката подложка, въпреки че техниката на превеждане на Дионисий Дивни се характеризира с поморфемнен превод на гръцките еквиваленти. И в този случай рефлексивният глагол възнействовѣствовати сѣ има усложнена префиксално-суфиксална структура.

възлѣшнїенїе, -иѣ *ср.* (1) ἀλόνοια ‘безумие, лудост, крайност’

ѣже ко ѣсть въ тѣлесехъ възпаленїе, сѣ въ дѣшахъ възлѣшнїенїе · тѣже ѡ възлѣшнїенїѣ (ἀλονοίας) похѣтѣнїе не пѣважшнхъ ѣмоу вѣщен · сїѣ не просто продлѣжаемь... (157а).

В *стбрк* възлѣшнїенїе липсва, но синонимичното гнездо от съществителни, с които се превежда ἀλόνοια, включва четири лексеми: *безоумїе*, *невѣждѣствїе*, *ненствовѣство*, *пакоствѣ* (СтБР1, 2).

възъываниѣ, -на *ср.* (1) κραυγή ‘призив, повик, зов’

Повесѣдовахомъ вѣмъ ѡ сѣрафѣимѣ... рѣхомъ ѡ крѣлохъ. ѡ вышнѣмъ слыи бжнж. ѡ ѡ того съхожѣнн ѡже къ намъ вывшаго. приложихомъ ѡ внижъ възъыванїа (тїс краυγїς). вьсегдѣшнѣго чюдесе (167^b).

Девербативът не се открива в лексикографските справочници, но в Супр и в *срднб* корпуси се изолира мотивирацията глагол възъывати.

въношенїе, -а *ср.* (1) εἰσφορᾶ ‘вноска, налог, приношение’

нскомоѣ во ѡ бѣ ѡ ѡ влкъ ѣсть, не мала ѡнн мнѡга полагагн. нж ннкакоже ѡ сжщжж комоу слыи мнѣе въношенїе принесгн (130б).

В Супр, ЕнАп, Изб1073 се среща въносити, мотивирацията глагол за анализаното съществително.

въспротиввнъ, -чи *прил.* (1) ἐναντίος ‘противоположен, враждебен, неприятелски’

ннже краджн мжкы лшнень кываетъ. нж приѣлетъ ѡуко казнъ. мнѣ сждн во не вьспротиввнж еїс тїн ἐναντίαν (155а).

В *стбрк* ἐναντίος се превежда с ратънъ, зълодѣн, opakъи, а новата лексема възспротиввнъ е интересна творческа интенция. Префиксът ἐν- в *стбрк* се предава с въ-/въз- сравнително рядко (въуловѣунтн сѣ, възнратн, възмагатн, възмоцн, възложнтн, възърѣтн). Дионисиевият превод предлага повече примери, 1/3 от лексемите с префикс въз- са еквиваленти на ἐν- (възбранити, възвестити, въздавание, въздвисати, възложити, възражатн, възсилати, възглавнтн, възърѣтн). В ТрС няма такива облици, те са минимален брой в Диоптр, РилЕв, ТомПс (Тасева 2000, 198).

въходьннкъ, -а *м.* (1) ἐπιβάτης ‘пасажер на кораб, моряк’

тако ѡ крѣмьчїн възходьннкы (ἐπιβάτας) ѡмѣж любовчстны, ѡ грады страннны желажж вндѣтн. не въ днъ ѣдннъ прѣходнтъ пжтъ, аще ѡ ѣдннѡго днѣ ѣсть растоанїе. (163а).

В Мр.XIV, ЕвС XII–XIV в. се открива името от ж.р. възходьница. Ранният паметник Изб1073 включва в словника си адектива възходьнъ, а дериватът възходьнение е част от ПФот, КлОхр, но има друга семантика.

довронѣнѣство, -а *ср.* (1) εὐεξία ‘добро състояние, добро здраве’

Радѡуж сѣ сътѣкажж сѣ вѣ зрѣ на послоушанїе бжествнннхъ слѡвесе. ѡкоже во ѣже ѣ алѣкатн тѣлеснаго доврѡнѣнѣства (εὐεξίας) тако ѡ ѣже слѡвесе желатн, дшевнаго здравїа знаменїе ѣстъ (130а).

Образуваната по сложносуфиксален път лексема е сред малобройните композити с първи елемент доврѡ- в *Срф* и отразява точно структурата на гръцкото съществително.

доушеводствовати, -ствоуїж, -ствоуїешн *несв.* (1) ψυχαγωγέω ‘ръководя духовно някого’

мѣ...въ жжжасъ прнведемъ нашѣ дшж. прннесн наначало врачества ѡбратннѣ сѣ. снѣренѣншннн тж дшеводствоужше повѣстѣмн (132а).

Терминът спада към нравствено-богословския понятиен пласт. В *Срф* е употребен като вербоид в сег. вр.: $\overline{\text{дшеводьствоуѣще}} < \psi\upsilon\chi\alpha\omega\omega\gamma\acute{\eta}\sigma\omega\mu\alpha\iota$. Наличието му не се открива нито в *стбрк*, нито в по-късни преводни или авторски текстове. В ПЦСС е отбелязано производното име $\overline{\text{доушеводець}}$ (Мин. Дек.12).

$\overline{\text{дѣтлоубьнѣ}}$, -ѣн *прил.* (1) $\overline{\text{φιλόπαιδος}}$ ‘обичащ децата’

$\overline{\text{вльѣж}} \overline{\text{раздражнхомь}} \overline{\text{снице}} \overline{\text{кротѣка}} \overline{\text{н}} \overline{\text{тнха}} \overline{\text{н}} \overline{\text{не}} \overline{\text{погрнваемь}} \overline{\text{себе}}$; $\overline{\text{нко}} \overline{\text{не}} \overline{\text{вльѣ}}$ $\overline{\text{вльѣтѣлна}} \overline{\text{тѣчѣж}}$. $\overline{\text{нж}} \overline{\text{н}} \overline{\text{ѡца}} \overline{\text{любовадѣна}} \overline{\text{н}} \overline{\text{лѣтре}} \overline{\text{дѣтлоубьны}}$ ($\overline{\text{φιλόπαιδος}}$) $\overline{\text{н}} \overline{\text{всѣбкыж}}$ $\overline{\text{прнзашн}} \overline{\text{прѣвсѣходнтѣ}} \overline{\text{еже}} \overline{\text{ѡ}} \overline{\text{на}} \overline{\text{вльѣтѣлствоь}}$ (167a).

Образувана по пътя на композицията и суфиксацията, сложната дума е семантичен, но не и структурен еквивалент на гръцкия композитум. Съобразявайки се с известните модели в славянското словообразуване, при превода Дионисий Дивни променя позициите на елементите в двукоренната дума. Тя не е запазена в СБЕ.

$\overline{\text{сѣлоость}}$, -и *жс.* (1) $\overline{\text{σφοδρότης}}$ ‘устрем, дързост, буйна решителност’

$\overline{\text{Снице}} \overline{\text{прнвѣннде}} \overline{\text{сѣ}}$ $\overline{\text{сѣлоостѣж}}$ $\overline{\text{σφοδρότης}}$, $\overline{\text{ѡкоже}} \overline{\text{нѣкын}} \overline{\text{пѣсь}}$ $\overline{\text{довлестѣвнѣ}}$ $\overline{\text{прнтѣкѣ}}$ $\overline{\text{на}} \overline{\text{неунстааго}}$ $\overline{\text{звѣрѣ}}$, $\overline{\text{ѡко}} \overline{\text{того}}$ $\overline{\text{нзѣгнати}}$ $\overline{\text{ѡ}}$ $\overline{\text{вльѣж}}$ $\overline{\text{храмны}}$ (159^b).

Изходната форма $\overline{\text{сѣло}}$ е разпространена в Супр, Клоц и по-късни текстове, а прилагателното $\overline{\text{сѣльнѣ}}$ е констатирано в УЕ2.

$\overline{\text{лнкостоятѣлствовати}}$, - $\overline{\text{стоятѣлствоуѣж}}$, - $\overline{\text{стоятѣлствоуѣши}}$ *несв.* (1) $\overline{\text{χορόστατω}}$ ‘участвам в хор; възхвалявам, ликувам’

$\overline{\text{горѣ}} \overline{\text{воннѣства}} \overline{\text{ѡггѣлкаа}} \overline{\text{слѣвослѡватѣ}}$. $\overline{\text{долѣ}}$ $\overline{\text{въ}}$ $\overline{\text{црквах}}$ $\overline{\text{лнкостоятѣлствоуѣще}}$ ($\overline{\text{χοροστατοῦντες}}$) $\overline{\text{ѡлцн}}$, $\overline{\text{тоже}}$ $\overline{\text{ѡнѣх}}$ $\overline{\text{подражаважѣ}}$ $\overline{\text{слѣвослѡвѣ}}$. (135a).

Сег. деят. прич. $\overline{\text{лнкостоятѣлствоуѣжѣ}}$ е пълен структурен и смислов еквивалент на гръцкия вербоид $\overline{\text{χοροστατοῦντες}}$. В Супр, КлОхр, ДрМ, ЙоЕБ, ФилК, ЯЗл, КНИзб, МинПутХІ век се среща имперфективът $\overline{\text{лнкѣствовати}}$, но в някои от източниците той има друго гръцко съответствие. Беринда отбелязва усложнения му вариант $\overline{\text{ликовѣствовати}}$. В СтПр са регистрирани формите $\overline{\text{лнкѣствовати}}$ и $\overline{\text{сѣликовѣникѣ}}$.

В Мин 1096 г. е употребено отглаголното производно $\overline{\text{лнкостояниѣ}}$ (СДСЯ2, 21).

$\overline{\text{любововѣдьство}}$, -а *ср.* (1) $\overline{\text{φιλωνεικία}}$ ‘стремез към победа’

$\overline{\text{ѡтѣдоу}}$... $\overline{\text{люпоповѣдьства}}$ ($\overline{\text{φιλωνεικία}}$) • $\overline{\text{несѣставѣнн}}$ $\overline{\text{нравн}}$ • $\overline{\text{ннчѣже}}$ $\overline{\text{во}}$ $\overline{\text{тако}}$ $\overline{\text{прѣѡвндѣтн}}$ $\overline{\text{оустраѣтѣ}}$ $\overline{\text{бжнх}}$ $\overline{\text{слѡвѣс}}$ (139^a).

Това е поредният *нарах* сред сложните думи с първи компонент *любо-*. Той е морфосемантичен еквивалент на гръцката подложка.

$\overline{\text{могѣтѣствнѣ}}$, -ниа *ср.* (1) $\overline{\text{δυναστεία}}$ ‘власт, могъщество, господство’

$\overline{\text{ѡко}}$ $\overline{\text{да}}$ $\overline{\text{ннкогда}}$ $\overline{\text{же}}$ $\overline{\text{ревностны}}$ $\overline{\text{бытн}}$ $\overline{\text{непѣшеѣте}}$ $\overline{\text{нже}}$ $\overline{\text{въ}}$ $\overline{\text{могѣтѣствнх}}$ $\overline{\text{сжшж}}$ $\overline{\text{δυναστείας}}$ $\overline{\text{ѡнтаз}}$ • $\overline{\text{вѣдаще}}$ $\overline{\text{ѣлнко}}$ $\overline{\text{ѣ}}$ $\overline{\text{вѣцн}}$ $\overline{\text{блзньное}}$. $\overline{\text{ѡко}}$ $\overline{\text{да}}$ $\overline{\text{ннкогда}}$ $\overline{\text{же}}$ $\overline{\text{сжшнх}}$ $\overline{\text{въ}}$ $\overline{\text{нншеѣтѣ}}$ $\overline{\text{н}}$ $\overline{\text{страстовани}}$ $\overline{\text{ѡканны}}$ $\overline{\text{вльѣнѣѣтѣ}}$, $\overline{\text{вѣдаще}}$ $\overline{\text{ѡко}}$ $\overline{\text{вѣще}}$ $\overline{\text{ѣсть}}$ $\overline{\text{ѡ}}$ $\overline{\text{сего}}$ $\overline{\text{оуѣтврѣжѣѣ}}$ (157a).

Фразеологичният израз *вѣти въ мѡгѣтъствнѣ* ‘облечен съм във власт, господствам’ е рядък, а съществителното *мѡгѣтъствнѣ* не се регистрира в *стбрк* и в по-късни паметници. Оказионализъмът е смислов еквивалент на гръцката лексема. Лексикалният му синоним *мѡгѣтство* се среща в ЖАЛН, слова на св. Й. Златоуст, ВМЧноемвр1135 (СРЯ 9, 231). В няколко псалтира, датирани от XI до XIV в., се употребява съществителното *мѡгѣтъ* ‘велможа’ (SJS 1973, 223).

нскакати, нскачѣж, нскачѣши несв. (1) ἐκτιθᾶω ‘излъчвам, излизам, изпускам’
*ѡкоже нѣкож прѣградож соугѡвож лица загражѣще, за не трѣпѣти ѡже ѡ
 славы ѡнож нзскачѣшиж (ἐκτιθᾶσαν) мльнѣж.* (165а).

Изходният глагол *скакати* е регистриран в Супр, Охр, ЖСав (Микл). А корелатът *нзъскоунти* се среща в Супр, Клоц, Евх, СтПр, ФилК.

нспытование, -ниа ср. (1) ἔρευνα ‘изследване, проучване’
вѣдрѣствовати къ дѡвнынхъ слѡвесь нспытованію ἔρευνα (138а).

Паралелно с увеличената дистрибуция на имперфективните глаголи през XIV в. се засилва словотворчеството на съществителни, мотивирани от тях. Известни в *стбрк* са глаголт *нспытати* (АД, ПФот, МХр) и девербативът *нспытание*, а *нспытовати* се среща в Изб1073, ПАНт, ТрС, СтПр, ФилК, КнИзб.

казованнѣ, -ниа ср. (1) παραίνεσις ‘увещание; учение, наставление’

нж да не оупражненѣ вашѡ мьслѣ къ того възысканію ѡставляѣ. не прилежати ѡна казованн (τῆς παραίνεσεως) оустрож, потрѣбно ѣ тѡ раздрѣшннн. (138а).

Дериватът *казание* е известен от Супр, Клоц, КнИзб, КлОхр, ПАНт, Изб1073, но разширеният със суфикс -ова девербатив *казование* не е регистриран в проучените индекси. Мотивирацията глагол *казовати* е употребен в ТрС, МонСерб, а *nomina agentis казатель* се среща в МХр, Йез, Синт14.

коньствовати, -ствѡуѣж, -ствѡуѣши несв. (1) ἰπλάζομαι ‘управлявам кон, яздя, преминавам яздейки’

ннже мѡ оѣко таковоѡ ѡражаѣмь въсклнкновѣнїѡ нж народнын н нелѣпын вопль... ѡже тоѡне н въсоѡе въземлемѣн рѣцѣ на въздоѡсѣ. коньствѡуѣшнн (ἰπλάζομένους) нозѣ. нелѣпыж н съломленыж ѡкыѡж. (138^б).

Анализираното сегашно деятелно причастие предава точно семантиката на оригиналния вербатив. Сродната дума *коньство* е регистрирана в ПрорТълк XV век.

коуплетвореннѣ, -ниа ср. (1) ἐμπορία ‘търговска сделка, печалба’

Ннже ко купецѣ на дамѣнѣ оѣко куплетвѡренїѡ (ἐμπορίας) поснлаѣмь. мнѡго же доѡховомь вѣстаанїѡ прѣтрѣпѣваж, нзволнтѣ оѣко тоѡне таковыж пѡематн трѡѡды. нж сего радн н пжунны прѣплаваѣтъ (135^б).

Двукоренната дума влиза в тесния кръг на композити с първи компонент *коупль-*. Такива липсват в *стбрк*, но те са силно ограничени и в *срднб* писмени паметници⁴.

⁴ В ЕфрКрмч е регистриран глаголт *коупльшьствовати* (Срезн), в Кубр. Ист. – прилагателното *коупльлюбный* (СРЯ), в Клем. – съществителното *коупльлювецъ* (SJS).

люבודръжънъ, -ъи *прил.* (1) φιλόστοργος ‘който обича нежно, сърдечен’
 Яще оубо матерѣ ѡ ѡродѣхъ снце сжтъ любовдръжъны (φιλόστοργοι) · множае
 пауче намъ ѡ вашен любвн тако належати пѡбаѣтъ· (130a).

Прилагателното е едно от десетте сложни думи с първи компонент любо- в *Срф*. То отразява точно семантиката и структурата на гръцкия композитум. Като негов контекстуален синоним може да се посочи любовадънъ < φιλόπαιδος (167a10).

любопрнбытъчънъ, -ъи *прил.* (1) φιλοκερδής ‘користолюбив, стремящ се към трупане на богатства’

како во не вѣ въ то лицѣ множьствѣ непрѣстѣпленоу быти законѣ сеноу·
 множьнъ сжшнъ съпорѣважшнъ на сѣ· нли оубо неоуставленое н любопрнбытъчное
 τὸ φιλοκερδὲς народа (141б).

Двусъставното прилагателно, което е пълна структурна калка на гръцката подложка, не се открива в известните лексикографски справочници и индекси.

мъноговеществовати, -ствоуѣж, -ствоуѣши *несв.* (1) πολυπράγμωνέω ‘изследвам, проучвам, съмнявам се’

вндѣхъ ꙗ сѣдѣща на прѣстолѣ высѡцѣ... како же вндѣ, оумльча· прнемла
 рѣнаа, н не многовеществоуж (πολυπράγμωνῶ) оумльчанаа (163б).

мъногоиспытати, -испытоуѣж, -испытоуѣши *несв.* (1) πολυπράγμωνέω ‘изследвам задълбочено, изучавам детайлно и продължително’

ръцн ѡже неѡзрѣнѡе н блженое многоиспытоужшннъ ѣство серафѣи нже
 съхоженїе сътрѣпѣшж вндѣти (132a).

И двата глагола композити са превод на гръцката сложна дума πολυπράγμωνέω, но главната основа -πράγμωνέω е преведена по два различни начина в славянските ѝ съответствия: мъноговеществовати е точна калка на πολυπράγμωνέω, а при предаването на гръцкия *compositum* мъногоиспытати е внесен допълнителен семантичен нюанс.

Двете сложни думи не се срещат в *срднб* текстове, но мъноговеществовати е отбелязана у Микл в Библия от XVIII век. Като превод на същата гръцки дума в ПАНт е регистриран глаголът мъноговѣщавати. В *срднб* превод на 16 ГрБ се регистрира словообразователният синоним мъногоиспытovati, имперфективен корелат на мъногоиспытати.

мъжествие, -иѣ *ср.* (1) ἀνδρεία ‘мъжественост, смелост’

не ꙗко снѣклнть нматъ, н ѡпаты наунтати хоцемъ· ннже ꙗко мъжествїа
 (ἀνδριάντας) многа... н ꙗко нарѡ нматъ любовослоушателенъ· н храмы бжкж
 нслънены (143б).

Съществителното със суфикс -иѣ е словообразователен синоним на широко употребимото мъжество и носи по-висока степен на абстрактност (Супр, ПАНт, ЕПат, СтПр, ФилК, Мин1096, ЕфрКрм). То е отражение на словообразователен модел при абстрактните съществителни, предпочитан от Теодосиевите

ученици и търновските книжовници (Славова 2013, 148). Сродни думи на разглежданото понятие се срещат в преславски и *срднб* сводове – *мжжати сѧ* (УЕ2), *мжжъскъ* (Изб 1073, ЙоЕБ, Йез, АД, ПФот, АД, КнИзб).

народоводѣствовати, -воуѣжъ, -воуѣши *несв.* (1) δημαγωγοῦμενο

‘предвождам група хора’

нѣже ѿ мѡѡсеѧ народовѣдѣствоуѣмь (δημαγωγοῦμενος), вѣнегда вѣ
нноплѣменънынхъ вѣннде зѣмла. (140б).

В Микл 1865, 411 е посочен глаголет *народѣствовати*, който не е композитум, а еднокоренен имперфектив, мотивиран от *народъ*. В Супр има прил.-прич. *народоводимъ*, образувано от *народоводити*.

неказательствованъ, -ъи *прил.* (1) ἀλαίειυτος ‘невежа, необразован’

пѣтръ... неказательствованъи (ἀλαίειυτος) слѡвоу н вѣтѣлнмъ ѡделѣважъ.
неѡѡученъи, н ѡбѡмждръцѣмъ загражажъ ѡуѣта. (146б).

Субстантивираното прилагателно не е фиксирано в лексикографските справочници. В Изб1073 е регистрирана негацията *неказанъи*. А дериватът *казательвыи* е употребен в Жал. Гр. Под. кн. 1375 г. (Срезневски 1902, 1175).

неовладаемъ *прил.-прич.* (1) ἀχειρωτος ‘който не търпи подчинение, непокорен, независим’

не ѡбпо ѣсть тѣвѣ ѡзѣа покаднтн· зрѣн дръзновеніе· мждрованіе непоравощено·
ѡзъикъ нѣсе касажцѣ сѧ· свѡвождъ неѡвладаемъ· ἀχειρωτον (149а).

В СтПр е регистрирано страдателното причастие *неовладаемъ*, което обаче е суфиксално усложнено. В късния сб. МихПанопл. XVII в. се отбелязва дериватът *неовладателнъ*.

ннзоревностънъ, -ъи *прил.* (1) ταπεινότης ‘покорен, покаен, смирен’

понеже во вѣ нѧ высокое, мыслъ нѣкжѧ подаѣтъ сътъчуненіа къ
ннзоревностъннмъ (ταπεινότερα) же н смѣренѣншнмъ. (137б).

И двете съставки на *ннзоревностънъ* присъстват в словесния фонд на *стбрк*, но сложната дума не е регистрирана дори в по-късни паметници.

овезнадеждати, -надежджъ, -надежнши *св.* (1) ἀπελπίζω ‘губя надежда, отчайвам се’

съгрѣшнлѣ ѣсн много рѣ нж да не ѡвезнадежнши сѧ ἀπελπίσης (154б).

Полипрефигираният глагол, който е семантичен, но не и морфологичен еквивалент на гръцката лексема не е регистриран в *срднб* текстове. Видовият му корелат *овезнадеждитися* е отбелязан също в кн. *Маргарит* (СРЯ 1987, 29).

ѡвлѣдати сѧ, -лѣдажъ сѧ, -лѣдаѣши сѧ *несв.* (1) ὀφωράω ‘гледам с недоверие, с подозрение, подозирам’

всѣхъ трѣпнцѣтъ н вѡнтъ сѧ таковъи· сѣнен· стѣнъ· кѧменіи самнхъ, ꙗко глѧ
нпѡуцажнхъ· ѿ всѣхъ ѡвлѣдаѣтъ сѧ (ὀφωρᾶται) н ѡвзыраѣтъ (155а).

В речниковия фонд на старобългарския език не се констатира сродни думи на разглеждания глагол, който е свободен превод на лексемата от оригинала.

опасно словѣствовати, -вѣствовѣжъ, -вѣствовѣши *несв.* (2) ἀκριβολογίω/ἀκριβολογέομαι ‘говоря строго, назидателно; предупреждавам’

не ѡпасно слѡвѣствовѣтъ... кѣ намъ бѣтъ. нж ѣдно тѣвѣжъ нѣщѣтъ, ѡбразъ нже къ намъ прѣнрѣнѣа. ѡ снхъ же оубо всѣхъ блгодарѣствовѣнѣтъ ѣго. (162б).

Словосъчетанието съответства на гръцко композитно образувание и е негов смислов еквивалент. То е структурирано от разпространеното в *стбрк* наречие опасно и редкия глагол словѣствовати, мотивиран от именна основа, суфиксално усложнен с формантите -ствъ и -ова и регистриран с една употреба у Микл.

отроколюбнвѣтъ, -тъи *прил.* (1) φιλόπαιδος ‘обичащ децата’

н ѡца раздрѣшаѣма, н бголювѣца вѣнѣваѣма; не видѣ ли вѣсего ѡтроколюбнѣа (φιλόπαιδα) н бголюбнѣа (146а).

Резултат от преводаческия принцип на семантичната и количествена идентичност е и новосъздадената сложна дума. Тя е смислов превод на подложката от архетипа, но предава в обратна последователност нейните компоненти. Лексемата е синоним на друг рядък адектив от *Срф* – дѣтолюбнвѣтъ, който също е преводен вариант на φιλόπαιδος.

провѣзгласнѣнѣ, – нѣа *ср.* (1) προαναφηνέω ‘предсказание’

прѣрѣствѣа бо сѣе показѡжетъ прѣрѣства. нн бо нно что ѣстъ прѣрѣство. развѣ вѣдѣщѣиихъ вѣщен провѣзгласнѣнѣе проαναφώνησις (133б).

Дериватът провѣзгласнѣе е отбелязан в Тип. от Шафарик (Микл, 692), а провѣзгласнѣти – словообразователна основа на анализираното име, е характерна за Изб1073, КлОхр, КЙер. Прилагателното провѣзгласнѣтъ е регистрирано в УЕ2.

продвнзати сѣ, -двнжжъ сѣ, -двнжешъ сѣ *несв.* (1) κινέω ‘придвижвам се, продължавам’

нж оубо ѡ постѣ да пожѣтъ слѡво. а ѡ таинѣствохъ да продвнжетъ сѣ (ἦδη κινείσθω). нхъже радн н постн кыважтъ. (166а).

Префигурираният глагол е смислов, но не и морфологичен еквивалент на гръцката подложка⁵ и не е регистриран в достъпните за мен индекси. Префиксът про- е присъщ на разговорната реч и тук е предпочетен пред книжовния вариант при-.

прѣвнзѣщѣство, -а *ср.* (1) ὑπεροχή ‘превъзходство, изящество, съвършенство’

ѡставлѣжще тѣ прѣкывати вѣ своѣн странѣ, оумнѣнѣе вѣводѣтъ н прѣвнзѣщѣство (ὑπεροχήν) (155а).

У Микл и Срезн 2, 1651 абстрактното име се посочва в друг пасаж от кн. *Маргарит*. В *стбрк* не се регистрира непрефигурираното съществително нзѣщѣство, но в Супр фигурира прилагателното изѣщѣннѣскѣтъ.

⁵ В *стбрк* κινέω се превежда както с непроизводни, така и с производни глаголи – обати, двнзати сѣ, зѣвати сѣ, подвнжжѣти, подвнжжати.

пожатиѣ, -ниа *ср.* (1) θερισμός ‘жътва’
 вѣрашнѣхъ сѣменѣ плѣ, днѣ пожжтѣе (θερισμός) · вѣра насаднхѣомь, н днѣ
 ѡбвраѣемь · не во землѣ безъдѣшнѣ дѣлаемь ꙗко да кыснѣ · нж дѣша словесныѣ ·
 (1436).

Девербативът не е регистриран в *стбрк* и в късни ръкописи, но мотивира-
 щият го глагол *пожати* е познат от Супр, СЕ, СП, Изб1073, ПАНт, ТрС, КлОхр,
 АД.

прѣдѣвътворозовати, -зоуѣж, -зоуѣши *несв.* (1) προτυλόω ‘предзнаменува,
 предвъвестява, изгражда първообраз’

сѣце въ началѣ писаніѣ прѣвътворозоужтѣ (προτυλοῦσι) владычество (133а).

Лексемата е двойно префигирана и отразява характерната среднобългарска
 особеност за полипрефигация на глаголите: в този случай гръцкият глагол е с
 един префикс, а славянският му еквивалент е с два префикса.

прѣдѣсъгрѣшити, -съгрѣшж, -съгрѣшиши *св.* (1) προημαρτηκότω ‘върша грях
 предварително’

наша съгрѣшеніа ꙗзвж сѣх неходатаншж · по сѣцоу нашему прнемати кнѣза, н
 ннѣтоже нно ѣстѣ развѣ сѣ · ꙗко прѣсъгрѣшнше (προημαρτηκότες) сѣще, такова
 настожцаго положѣхомъ (140а).

Глаголът е смислов и морфологичен еквивалент на гръцката лексема, отна-
 ся се към книжната лексика и може да се определи като оказионализъм. Липсва
 в СБЕ.

прѣдѣсъжждѣнъ, -ѣи *прил.* (1) προκρίνω ‘предвещан’

исоусѣ ѡнѣмь, нже сждѣ оубо бжкѣнмъ прѣеминноу мѡѣсѣѡвоу прѣсжжѣнымъ
 (προκεκρίμένου) · ѡвразъ же н прописаніе нмѣшнмъ истиннаго бѣ н сѣса нашего
 ѣѣ хѣ (141а).

Адективът възпроизвежда морфо-семантичната форма на гръцката дума.
 Глаголът, мотивиращ прилагателното, се среща в АД и ПФот. Липсва в СБЕ.

самосовѣнъ, -ѣи *прил.* (1) αὐτομάτος ‘от само себе си, самостоятелен, собст-
 вен’

Сего радн н нѣкын прѣмждрѣ наказоуѣтъ глѣ · не съматрѣн доврѣж тоуѣжж ·
 не рѣ не внжѣ · сѣлоуѣаетъ во сѣ н ѡ самосовѣнаго (тоῦ αὐτομάτου) сѣмоу вытн · нж
 не съматрѣн рѣ · (156^б).

Втората сложна дума с първа основа *само-* в *Срф* е абсолютна калка. С
 близка до нея семантика са адективите *самосѣставленъ* (МХр) и *осовѣсѣставѣнъ*
 (ЕфрКрмч).

скорооуклонѣнъ, -ѣи *прил.* (1) ὀξύρροπος ‘податлив, бързо поддаващ се’

ѡлкѣ во вѣѣ, вещь къ грѣхоу оубо въ поплъзновѣнѣна, н къ злоуѣ скорооуклонѣна
 ὀξύρροπον (153а).

Това е единствената сложна дума с първи компонент скоро-⁶ в *Срф*. Тя е пълна калка и не е отбелязана в справочници, включващи лексиката на кн. *Маргарит* в по-късни преписи.

скъдѣнѣ нареч. (1) ἐνδεῶς ,недостатъчно, оскъдно’

ѿтн... волѣзнуѣтъ... ѣгда оу съсцоу ѿмѣщи ѡтробѣ, мѣчунѣхъ нстоуннкы не можетъ ѡвнѣнѣ подаати ѣмоу. нж ѡкаѣ скъдѣнѣ (ἐνδεῶς) ѿмѣщи, съсецъ подаѣтъ. (130а).

В писмените паметници фигурира само вариантът с разпространеното окончание -о: скъдѣно (КнИЗб, Пал.ХІVв. Срезн). Сродни думи се употребяват още в паметници от ХІ в.: скъдѣнѣ (ГрНаз, ЖСС, МихКрмч), скъдѣство (Йо-Син).

съвѣпадати, -дажъ, -даѣши несл. (1) συγπίπτεω ‘съвпадам, случвам се едновременно’

Полипрефигурираният глагол не фигурира в лексикографските справочници и известните индекси на отделни паметници. Отбелязан е в същия цитат от кн. *Маргарит* XV–XVI в. (СРЯ XI–XVII 2002, 65), който превеждам: ꙗкоже во прѣдѣлѣн ѿ стѣпѣнѣ въ селохъ ннвы не ѡставлѣжтъ смѣшати сѧ, тако ѿ лѣта ѿ врѣмена вѣщн не ѡставлѣжтъ дроугъ дроугоу съвѣпадати. нж раздѣлѣжще тыж дроугъ ѡ дроуга... (133б).

съмѣслѣство, -а ср. (1) φιλοφροσύνη ‘разумност; мъдрост’

вндѣхъ ꙗ сѣдѣща на прѣстола въсоцѣ...вндѣ ли блгоѿравна раба съмѣслѣство (φιλοφροσύνην) авѣе на оу прѣстола въведе црѣкаго (131б).

Лексемата не е фиксирана в прегледаните от мен *срднб* индекси (в СПр, т. VII се среща съмѣслѣнникъ, в ПАНт, ЙоДБгдц – съмѣслити, в КнИЗб – съмѣшление). Концептът е превод на композита φιλοφροσύνη със семантика ‘благосклонност, добронамереност’, но в *Срф* се реализира като ‘разумност; мъдрост’. Абстрактното съществително е десубстантив от съмѣслѣ.

съмѣрѣноомъдрованіе, -на ср. (1) ταπεινοφροσύνη ‘смиреномъдрие, духовна мъдрост’

тогоже ѡ прѣвыж параллѣмены ꙗлѣжжъ, възнесе сѧ срѣце ѡзѣннѣ. ѿ ѡ смѣрѣноомъдрованн (περὶ ταπεινοφροσύνης) . ѿ ꙗко пѣбаѣтъ не надѣати сѧ докродѣтѣлѣномѣ. (151б).

В средновековната книжнина съществува богата палитра от словообразователни синоними на разглеждания композит: съмѣрѣ(нѣ)номъдріе (16ГрБ, УЕ2, ЖАВ, СтПр, КнИЗб, АД, ППТѣлк, ИсСир), съмѣрѣноомъдростіе (ОхрАп), съмѣрѣноомъдрѣство (КнИЗб, ПАНт, Изб1076, РимПат), съмѣрѣноомъдрѣство (Слепч). А Микл цитира лексикалния вариант съмѣрѣнооуміе и nomina agentis съмѣрѣноомъдрѣць. Адеквативът съмѣрѣноомъдро присъства в РимПат.

⁶ В *стбрк* липсват сложни думи в първи елемент скоро-.

Исходната основа на сложната дума *съмѣреномъдровати* присъства в ЙоСин. Познати са и *съмѣреномъдрѣствовати* (ГрЦ, СтПр), *съмѣреномъдрити* (КнИзб). В новобългарски думата не се използва.

съплавати, -плаваѣж, -плаваѣши *несв.* (2) *συμπλέω* ‘спътник в плаване’

на коеѣко пристанциѣ корабель оустръмѣж. на кынѣко граѣ находити повелѣваж, ꙗко ѡврадovati нѣкако съплаважцихъ (тѡν συμπλεόντων) желаниѣ. сїѣ нъ мѣ сътворихомъ (163а).

Субстантивираното причастие е едно от поредицата оказинализми с префикс *съ-* < *сум-*, създадени чрез поморфеман превод на лексема от оригинала. Словообразователната му основа *плавати* е разпространена в Супр.

съпоравати, -порѣваж, -порѣваѣши *несв.* (1) *συνωθέω* ‘изразявам несъгласие, отхвърлям, оспорвам’

како во не вѣ въ толциѣ мноѣжствѣ непрѣстѣпленоу выти законѣ сеноу. мноѣжѣмъ сѣшнимъ съпорѣважцимъ (тѡν συνωθούντων) на сѣ (141б).

Префигурираният глагол е структурен еквивалент на подложката. Мотивиращият *поравати* не е фиксиран в *стбрк*, но е широко разпространен в славянски преводи на Златоустови слова (Микл 1865, 631).

сътъчунение, иа *ср.* (1) *συγκρίσεως* ‘притъкване, присъединяване’

понеже во въ нѣ високоѣ, мыслѣ нѣкѣжа подаѣтъ сътъчуненїа (συγκρίσεως) къ низоревностнымъ же нъ смѣренѣшнимъ. (137б).

Исходният глагол *сътъчъчнити* е познат от Изб1073, а *nominis agentis* *сътъчъчница* се среща в СтПр.

сътъчъчнѣвати, -нѣваж, -нѣваѣши *несв.* (2) *συγκρίνω* ‘присъединявам, отдавам се на, стремя се към’

татъ вж оубо къ прѣлюводѣнствоу сътъчунѣваж (συγκρίνων) снѣ нѣкако рѣ. не уюд'но ꙗще кто жтъ бѣдетъ крады крадетъ бо да насытитъ дшѣ своѣ алуѣж (154б).

Глаголът е поморфеман превод на подложката и е корелат на архаичния *сътъчъчнити*. Исходният *тъчъчнити* също предава *συγκρίνω* (Микл), но не е регистриран в *стбрк*, загубен е и в СБЕ.

тажъствънъ, -ън *прил.* (3) *φορτικός*, (ἀν)επαχθής ‘тягостен, обременителен’

нво еже ѡ семъ слово вама днѣ подвннжти хощѣ. тажестно (φορτικόν) оубо выти аиѣ са. не тажестно (ἀν-επαχθῆ) же нъ полезно сѣще ѣттноѡ (135б).

Прилагателното *тажъствънъ* е с три словоупотреби в *Срф*. Не се открива в лексикографските справочници и засега може да се определи като *hарах legomenon*. Широка употреба има словообразователният му синоним *тажъкъ*, представен широко в *стбрк* и в други славянски преводни и оригинални текстове (ПАНТ, Изб1073, ПФот, ТрС, УЕ2, СтПр, ФилК). В СБЕ *тежък* е в активна употреба.

ѣдноравѣнъ, -ѣн *прил.* (1) ὁμόδουλος ‘еднакъв по степен на подчинение’
 тѣѣ же самого ѿггломъ цѣркѣ твоѣмъ теуеніѡ подвнгоположѣнна зрѣѣ ѡного
 ѡставль кѣ ѣдноравннхъ (τῶν ὁμοδούλων) прнвѣгаѣшн ѡчесеѣмъ (153а).

Композитът е точна калка на оригиналната лексема и разширява краткия ред от сложни думи с първи компонент *ѣдино-* от *стбрк*⁷. *Отбелязан е в по-късен препис на същата книга Маргарит (ПЦСС 1993, 169), не е фиксиран у Микл, SJS, СРЯ XI–XVII, Срезн и др.*

По-голямата част от **harax legomena** не са запазени в съвременния български език, но те са доказателство за преводаческия талант на Дионисий Дивни и за потенциала на среднобългарския език да съответства на високите гръцки художествени образци смислово и стилистически еквивалентно.

Талантливият книжовник Дионисий Дивни е предал максимално точно както съдържанието, така и стила на Златоустовия хомилитичен цикъл *За серафимите*. Кефаларевският преводач обаче е и талантлив езикотворец и това се доказва от значителния брой редки думи, **harax legomena**, неологизми, окационализми, лексикални и словообразователни синоними. И въпреки че преводаческата му техника предполага точно възпроизвеждане на оригинала, той се откроява като преводач с ярък талант именно в индивидуалните решения, в превеждането на **harax legomena**, с идиолекта си, с богатия си и гъвкав език и с тънкия си усет за динамика и образност на словото.

ЛИТЕРАТУРА

- Билиарски 2011:** Ив. Билиарски. Публично и канонично-правна лексика в българското средновековно пространство. Варна, 2011.
- Бончев 2002, 2012:** архим. А. Бончев. Речник на църковнославянския език. Т. I–II. София, 2002, 2012.
- Даничић 1863–1864:** Ѓ. Даничић. Рјечник из Књижевних старина српских. Биоград, т. 1–3, 1863–64.
- Славова 2013:** Т. Славова. Славянският превод на Посланието на патриарх Фотий до княз Борис Михаил. София, 2013.
- Тасева 2000:** Л. Тасева. Езикът на преводача Закхей: между книжовното наследство и формалистичните тенденции на епохата. – *Slavia* 69, 2000, 2, 189–210.
- Харалампиев 1990:** Ив. Харалампиев. Езикът и езиковата реформа на Евтимий Търновски. Велико Търново, 1990.

⁷ В *стбрк* са регистрирани: *ѣдногласнѣ*, *ѣднодоушѣнъ*, *ѣднорождѣнъ* и числителното *ѣднонадѣсѣтѣи* (*СтБР2 2009*, 1264–1265). Служебният Апостол допълва веригата с композитите *ѣдносѣкрѣвѣникъ* и *ѣдиножитѣль* (*Христова-Шомова 2012*, 367), РимПат с *ѣдинодѣшѣ* (*Борисов 2014*, 82) и др.

Христова-Шомова 2012: И. Христова-Шомова. Служебният Апостол в славянската ръкописна традиция. Т.2. София, 2012.

СЪКРАЩЕНИЯ

АД – К. Димитров. Речник-индекс на словата на авва Доротея. Велико Търново, 2009

ГрЦ – ексцерпирана лексика от произведения на Григорий Цамблак

ДиоптрФ – Диоптра на Филип Монотроп

ЕфрКрмч – **Maksimovič, Burgmann 2010:** K. Maksimivič, A., Burgmann, L. Das byzantinische Syntagma in 14 Titeln ohne Kommentare in altbulgarischer Übersetzung: Slavisch-griechisches und rückläufiges (slavisches) Wortregister, zusammengestellt von herausgegeben von 2 Hbde., 2010.

ЖАВ – П. Петков. Житие на св. Антоний Велики по преписа в ръкопис №4/8 от сбирката на Рилския манастир – В: Търновска книжовна школа. Търновската държава на Духа. Т. X. Велико Търново. 2015

ЖАЛН – Житие на св. Александър Невски (Миклошич)

Изб1073 – Симеонов сборник по Светославовия препис от 1073 г.

Изб1076 – Изборник от 1076 г. (Мушинская, Мишина, Гольшенко, 2009)

Йез – Книгата на пророк Йезекиил (Татяна Илиева. Старобългарският превод на Стария Завет. София, 2013)

ЙодБгрц – Слова за Рождество и за Успение Богородично от Йоан Дамаскин (Ц. Данова 2014, дисертация)

КлОхр – съчинения на св. Климент Охридски

КнИзб – У. Федер. **Кънажнин изборникъ** за възпитание на канартикина. Т. 1. Увод и показалци. Т. 2. Текст. Велико Търново, 2008

Леств търн – Н. Василева. Лексиката на Лествицата. Преславски и търновски превод. Варна, 2002

Микл – F. Miklosich. Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum

МХр – И. Дуйчев, М. А. Салмина, О. В. Творогов. Среднеболгарский перевод хроники Константина Манасии в славянских литературах. София, 1988

Пант – Пандектите на Антиох (П. Върбанова 2011, дисертация)

ППтълк – Тълкувание на Песен на песните в Рилския ръкопис 2/24 (Димитрова 2012)

ПФот – Т. Славова. Посланието на патриарх Фотий до княз Борис Михаил

ПЦСС – Г. Дьяченко. Полный церковно-славянский словарь. Москва, 1998

РБЕ – Речник на българския език. Т. I–V (Н. Геров, 1975–1978)

- РилЕв – Рилско Евангелие 1360 г.
- РКнСтСр – Рјечник из Књижевних старина српских. Т. 1–3 (Даничић 1863–1864)
- СДСЯ – Словарь древнего славянского языка, составленный по Остромирову Евангелию, Миклошичу, Востокову, Берендикову, Кочетову
- Синт14 – Византийски юридически сборник Синтагма от 14 титула без тълкувания (Maksimovic, Burgmann 2010)
- СКЙ – Огласителни слова на св. Кирил Йерусалимски (Н. Николов. Шумен, 2005)
- СлепЧАп – Слепченски апостол от втората половина на XII век
- Срезн – Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. (Срезневский 1893–1912), Словарь древнерусского языка. Т. I–III (Срезневский 1989)
- СтбР1, СтбР2 – Старобългарски речник. Т.1 (А-Н) (1999), Т.2 (О-У) (2009)
- СтанПр – Р. Павлова. Станиславов (Лесновски) Пролог от 1330 г. Увод и научно разчитане на текста. В. Желязкова. Велико Търново, 1999
- СтПр – Г. Петков, М. Спасова, Търновската редакция на Стишния пролог. Текстове. Лексикален индекс. Т. I–XIII. Пловдив, 2008–2014
- СРЯ 1–30 – Словарь русского языка XI–XVII вв., Москва, 1974–2015
- Супр – Супрасълски или Ретков сборник
- ТомПс – Томичов псалтир
- ТрС – Тасева, Ј. Триодните синаксари в средновековната славянска книжнина. Текстологично изследване Издание на Закхеевия превод. Monumenta linguae slavicae dialecti veteris, Т. LIV. **Weiber Verlag, Freiburg i. Br., 2010.**
- УЕ2 – триодна част на Патриаршеския Хомилиар 2 по Зогр.134
- ФилК – Слово на вси светии от Филотей Кокин (М. Спасова – архив)
- SJS 1–52: Slovník jazyka staroslovinského. Lexicon linguae palaeoslovenicae. Hl. red. J. Kurz. Praha, 1958–1997
- 16ГрБ – 16 Слова на св. Григорий Богослов (М. Спасова 1999, М. Спасова 2008)